

KÉT ROMAN REGÉNYÍRÓ

— REBREANU ÉS SADOVEANU —

ROMAN történelemből nem volna nehéz kihámozni azokat a tényezőket, amelyek a művelt Nyugat szellemi mozgalmaitól a fanarióta kor végéig (1821) csaknem teljesen elkülönített vajdaságokban az egyes irodalmi műfajok kibontakozásának útját állták. A Konstantinápoly Fanar nevű városrészéből származó gazdag görög kereskedők uralma, akik árverésszerűen vásárolták meg a szultántól Moldva és Havaselve trónját, a kultúra alig elképzelhető alacsony fokán tartotta a romániai alacsonyabb néposztályokat, amelyeknek kultúrája akkor csak Erdélyben, magyar uralom alatt fejlődhetett. Természetesnek találjuk, hogy a fanarióta elnyomás korában elsőnek a líra szólal meg a Vácárescu-család három költőtagjában¹ már a XVIII. sz. második felében, míg az epikai költészet csak a társadalmi viszonyok némi javulásával a múlt század derekán erősödik meg annyira, hogy legalább a történeti novellaírás terén maradandót alkosson (Costache Negruzzi). Amit a román regényirodalom Nicolae Filimon: Ciocoi vechi si noi (Régi és új parvenük, 1863) c. mindmáig olvasott művéig termelt,¹ irodalomtörténeti lomtárba való. Ezt a regényt, éppúgy mint Fáy Bélteky-házát, a belészótt korrajz teszi érdekessé, felelevenítvén az elhanyagolt fanarióta kor társadalmi viszonyait. A zsarnok és zsaroló vajdák sötét világa ezzel sirba is szállott, a regény tárgyköre folytonosan bővült s az előszeretettel ábrázolt fiilusi élet mellett Mihail Sadoveanu és Liviu Rebreanu alkotásaiban már a témáknak és milieuknek változatosabb skáláját találjuk. Ez a két író termékenységében is felülmúlja valamennyi elődjét. Sadoveanu — a legújabb román prózának Ionéi Teodoreanuval együtt hivatott művésze — jó ötven kötet megírásával sem tudta a román regényt a balzaci értelemben vett európai irodalmi nívóra emelni; oeuvre-jében kitűnő stílusban megírt elbeszélések sorakoznak fel, anélkül azonban, hogy kialakulna belőlük egy comédie humaine széles perspektívája. Ezzel szemben Rebreanu a méreteiben is impozáns formában megnyilatkozó, egy egész családot, társadalmi osztályt vagy nemzedéket fel-

¹ Néhány költeményük magyar fordításban is megjelent, I. Fekete Tivadar: Klasszikus Kert. Régi román költők antológiája. Cluj-Kolozsvár, 1930.

² A „docoi” szó a parasztság kíméletlen kihasználása által nagy vagyont gyűjtő újgazdagot jelenti. A porta a legtöbbet ígérőnek adta el a vajdaságot, a vajda pedig a birtokok bérloin igyekezett behajtani a vételárat, akik viszont a pjiatilekára emlékeztető lelketlenséggel robotoltatták parasztaikat. Kegyetlenségük dől tudvalevőleg sok jobbágy menekült az erdélyi földesurakhoz, akiknél emberibb bánásmódra számíthattak.

ölelő epikus tehetség ideálját sokkal inkább megközelíti. A Rougon-Macquart típusú társadalomfestő családregeényt Duiliu Zamfierescu *Istoria Comanefilor* (A Comanescu-család története) c. ciklusa és Teodoreanu Medeleni c. műve képviselik a román viszonyokból adódó szőkébb keretek között.

Az igazi román regény megteremtése mégis a háború utáni időre esik, amikor a világháborúból hirtelen területgyarapodással kikerülő ország tömegesen kínálta az új helyzet szülte problémákat, aminő például a román társadalomnak a világháború okozta megrázkódtatása (Cesar Petrescu: *Intunecare—Elsötétülés*), vagy Bukarest fellendülése az utóbbi esztendőkből (Calea Victoriei — A győzelem útja, Bukarest főútvonala). Petrescu a nálunk még mindig vajúdo városregénnyel ajándékozta meg a román irodalmat. Ez utóbbiakról alkalmilag még szólni fogunk, jelen sorainkban csak az erdélyi Rebreanu és a moldvai Sadoveanu néhány művének ismertetésére szorítkozunk.

A „Fádurea spánzura” (Az akasztottak erdeje) Rebreanunak talán legolvasottabb regénye (előttem az 1926-ban megjelent negyedik kiadás fekszik). Középpontjában az erdélyi román intelligencia háborús problémája áll, amely a világháborúban Románia szerződészegése miatt szembentalálta magát okiráltságbeli fajtestvéreivel. Az író már *Catastrofa* c. novelláskötetében foglalkozott ezzel a témával, de szükségesnek tartotta, hogy regény alakjában mélyrehatóbb elemzés tárgyává tegye. A világháborúnak az összeomlás előtti időkhöz terjedő szakaszát csak annyiban rajzolja, amennyiben ez módot nyújt a monarchia hadseregében harcoló nemzetiségi elemek rikító színekben ecsetelt testvérharcának feltárására.

A háborús milieu csak kulissza, mely előtt előre betanult szerepeket mondanak el célzatosan összeválogatott mártírok. Főhősének családfáját úgy állítja össze, hogy a románságnak múlt századbeli sérelmeire is kitérhessen. Így lesz Bologa hadnagy annak az erdélyi ügyvédnek a fia, akit az emlékezetes memorandum-perben Kolozsvárt ugyanakkor ítélték el, mikor ő a beszercei Parva faluban megszületett. Édesanyja Avram Janóinak, a hírhedt 1848-as parasztvezér egyik párthívének leszármazottja. Nagypjának alakja meg a XVIII. századi jobbáglázadás emlékét idézi fel: Gyulafehérvárt törték kerékbe, mert részt vett a Hóra-féle mozgalomban.

A nemzetiségek elnyomásának torz rajzában egyetlen élethű vonal egyenesedik elénk. Bologa állami ösztöndíjjal a pesti egyetemre kerül, ugyanakkor lakást és zsebpénzt is kap egy kollégiumban (Eötvös-kollégium!?). Azok közé a ma már elfogyásra ítélt magyar képzettségű románok közé tartozik, akikből Trianon után odaát nemcsak tanárok és igazgatók, hanem egyetemi professzorok és minisztériumi főtisztviselők lettek. Legtöbbet filozófiával foglalkozik, keresve a megoldást, mely fajszeretét magyar állampolgárságával egyeztetethné össze. Egy jegyzőbarátjának, aki szerint az állam iránt mindig teljesíteniünk kell kötelességeinket, azt feleli, hogy nem a törvények, hanem a lelkiismeret szava a döntő. Tragikumát is ennek a két normának az összeütközése okozza. Mikor kitör a háború, akkor sem azért vonul be, hogy teljesítse a haza iránt kötelességét, hanem hogy délceg uniformi-

sában visszahódítsa menyasszonyát, aki egy magyar katonatisztet kedvelt meg. Az orosz fronton rangjánál fogva többször beválasztják a rögtönítélő bíróságba, amelynek tagjai az író intencióinak megfelelően túlnyomóan nemzetiségű származásúak (rutén, cseh, szász meg zsidó). Egy cseh szökevény kivégeztetése után annyira meghasonlik önmagával, hogy szavaiban a kisantant hangszerelést lehetetlen meg nem hallanunk. Tisztjárta, a cseh nemzetiségű Klapka, ismételten foglalkozik a szökés gondolatával s Bologát azzal a hírrel igyekszik bűntársává tenni, hogy az olasz fronton viszont románokat végeztek ki amagyarok s hogy ezredüket nemsokára a román frontra fogják átvezényelni! Bologna azonban egyelőre még nem enged, jobbnak látja, hogy generálisa előtt feltárva lelki harcát, kérje az orosz vagy akár az olasz frontra való beosztását. Ezt azonban még egy orosz fényszórónak kitüntetéssel járó elpusztításával sem sikerül elérnie. Arany vitézség! érem... Sebesülés szökés közben... Szenvedések, kiújuló lelki vívódások a hadikórházban. Majd — mintha csak Bologna helyzetének visszasságát akarná fokozni Rebreanu — a román hadnagy elfordul a magyar tisztekkel kacérkodó jegyesétől és egy egyszerű magyar parasztleányban keres a pápa és cseh tisztjárta nagy megütközésére méltó élettársat. Szabadságát arra használja fel, hogy Domsa ügyvéd leányának, akit hazaérkezésekor egy magyar honvédhadnagy társaságában talált, visszaadja a jegygyűrűt. A kárvallottak úgy próbálják kiköszörölni a csorbát, hogy Bologát megrágalmazzák. Azért lett volna hűtlen, mert menyasszonya magyarul üdvözölte és társalgott vele. Áskálódásuknak megvan az eredménye, időelőtt visszahívják a frontra, ahol csakhamar beteljesedik végzete. Másodszer próbál átszökni a románokhoz, de éppen öneki nem sikerül, hogy mártírt lehessen faragni belőle. Rebreanu szándékosan Varga hadnaggyal fogatja el, akivel sohasem tudták egymást megérteni.

Nem tudjuk ellenőrizni, milyen mértékben egyezik a főhős alakja az író testvérével, akinek emlékezetére a könyv megíródott. Annyi bizonyos, hogy Bologna sorsának és jellemének rajzába túlsók szimbolikusnak szánt vonás keveredik ahhoz, hogy húsból-vérből való embernek érezzük, tiszta szimbólumnak viszont az itt-ott művésziesen ábrázolt egyéni lélek megnyilatkozásai miatt nem tarthatjuk. Életének legősztébb hangon elmondott epizódja a magyar parasztleány iránt érzett s az egyszerű lelkek hű ragaszkodásával viszonzott szerelme. Kár, hogy ennek az idillikus tisztaságába is belenyúl a végzet ujjja, talán éppen az író kezétől vezetve. Bologna egy alkalommal ürügyet keres, hogy Ilonához visszamehessen s ekkor veszi magához azt a titkos haditérképet, amelyet elfogatásakor bűnjelként foglalnak le.

Craisorul (A kis király) c. regényében Rebreanu az 1784-es Hóralázadás történetét dolgozta fel. Művét Maniu Gyulának, a nemzeti parasztpárt vezetőjének s a volt miniszterelnöknek ajánlja, minden bizonnyal azért, mert benne a gyászos véget ért parasztvezér diadalmas modem reinkamációját látja. Mottóul Szilágyi Ferencnek A Hóralázadás Erdélyben c. könyvéből idézi azt a részt, melyben a magyar történész Hóra idealizmusát és elvhűségét dicséri, megjegyezvén, hogy a zenidülés sikerének érdekében nem mindig nyúlt kifogástalan eszközökhöz.

A regény alakjai történeti személyek, szerepüket azonban inkább az író elgondolása, mint a történet útmutatása szerint játsszák. Rebreanu képzeletét megtermékenyítették mindazok a legendák, amelyek a felvilágosult uralkodók és a jobbágyok közötti patriarchális viszonyból fakadtak s amelyekben a fiktív elemeknek se szeri, se száma. Ilyen elsősorban Hóra negyedik császári audienciájának leírása. A parasztvezér nem hiszi, hogy a magyar nemesek engedelmessé válnak az oláh jobbágyok felszabadítását elrendelő rendeletnek s II. József előtt megjegyzi, hogy emiatt lázadás fog kitörni. „Thut ihr das“, mondta erre a néphit szerint a császár s ugyanakkor állítólag elrendelte, hogy a jobbágyokat fegyverezzék fel a nemesek kiirtására. Úgy Hóra, mint vezérkara Kloska, Krisán és Ursu Uibaru mindvégig „cu voia și porunca împăratului“ (a császár akaratából és az ő megbízására) lázítják az erdélyi oláhságot. Ez a regény refrénje. A történeti igazság ezzel szemben az, hogy II. József 1784 januárjában „zur Probe“ elrendelte azoknak az oláh falvaknak az összeírását, amelyek önként jelentkeztek határőri szolgálatra, azt remélve, hogy a jobbágyi terhek-től könnyűszerrel megszabadulnak. Az erdélyi oláhság vezetői annál is inkább hajlandók voltak a császár Összeírási rendeletének a félremagyarázására, mert József látogatásainak alkalmával meggyőződtek arról, hogy az uralkodó a magyar nemességgel szemben szívesen támogatja érdekeiket.

A nép képzeletéből meríti Rebreanu a lepecsételt császári parancs meséjét is. A román író előadásában ez az okmány képezi a jobbágymozgalom törvényes alapját, jöllehet II. József maga cáfolta meg hitelességét.¹ Hórának féltve őrzött kincse ez a parancs, melyet senki-nek sem hajlandó megmutatni s mikor a fejére kitűzött császári vérdíj után sóvárgó fajtársai elfogják, egy óvatlan pillanatban a tűzbe dobja. Tettét a következőképpen okolja meg: „Titokban kaptam a császártól s mindhalálig titokban kell maradnia. Ha ugyanis sikerült volna a tervem, felesleges lett volna mutogatnom, most pedig, hogy kudarcot vallottam, maga a császár is csak azt mondaná, hogy én koholtam a magam ámitására!“ Ehhez nem kell bővebb kommentár.

Rebreanu munkája tehát korántsem ragaszkodik a történeti hűség elvéhez, inkább csak foglalatok azoknak a nem ritkán semilyen történeti magot sem tartalmazó mende-mondáknak, amelyek a Hóra-világgal kapcsolatban forgalomban voltak. Hóra és társainak alakját a mondák színes szemüvegén keresztül nézi, úgyszintén II. József és az oláh jobbágyok viszonyát s csak a lázadás kitörésének és lefolyásának részletezésében ragaszkodik a tényekhez. A nemesi uralom elleni túlfűtött kifakadások bő tápot nyújtanak a magyargyűlöletnek egészen a befejező jelenetig, amikor Kloska hosszadalmas kivégzése után Hóra lép a kőpadra s a császári tiszt kegyelemből rövidesen véget vett szenvedéseinek. Egy magyar hivatalnok tiltakozik az enyhítés ellen, mire azt a nézők tömegének helyeslése közben letartóztatják. Különbözik mindenki mélyen megindulva távozik a veszítő-

¹ L. bővebben Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. II. 46.

helyről, beleértve a keréketörést végrehajtó császári megbízottakat is. Az egyetlen rokonszenves színben feltüntetett magyar alak Enyedi jegyző, aki Hérának a császárhoz intézett folyamodványait fogalmazza meg.

Rebreanu főműve, amelyben realiztikus tehetsége a maga teljességében jut érvényre, Ion c. kétkötetes parasztrehány. Hőse egy stendhali akaraterevel megáldott ösztönember, aki minden emberi érzéséből kivetkőzve egyedül földéhségének csillapítására gondol. Mintha benne halmozódott volna fel mindaz a sóvárgás, amely az elnyomott, jobbagyi sorban tengődő parasztságot a regátban még századunk elején véres lázadásra bírta s amelyet a világháború utáni földreform Erdélyben nem szociális, hanem nemzeti alapon próbált a magyar nagy- és kisbirtok rovására csillapítani. Ion egy bohém falusi klarinétosnak a fia, aki minden vagyonát elitta, úgyhogy fiának egy talpalatnyi földet sem hagyott örökül. A fiú hamar megúnja a béresi sort s élete céljául tűzi ki, hogy a sorstól minél több földet verekedjen ki. Elfőjtja szenvedélyét a szegény Florica iránt s kénytelen-kelletlen feleségül veszi a jómódú Annát. Anna apja Georgének, a gazdag parasztrehánynek szánta ugyan leányát, de a fúrfangos Ion keresztülhúzza számításait. Visszaélve Anna szerelmével, éjszaka belopózik hozzá s az alkoholos mámorában fel-felriadó apa mellett ejti meg a karjaiba omló leányt. Emiatt összeverekszik leendő apósával s Georgét is félholtra veri. Az öreg Vaseli tehetetlen dühvel adja hozzá lányát, hogy unokájának törvényes apja lehessen. Házait és földjeit az esküvő után sem hajlandó Ion nevére íratni, ami újabb összetűzések, verekedések forrása. A földért dúló csaták ártatlan áldozata Anna. Mikor férje megbízásából próbálja apját egyességre bírni, ez kikorbácsolja házából, odahaza pedig Ion veri el a terhes asszonyt. Gyermekeinek megszületésekor nem az apai öröm uralkodik a földsóvár paraszt szívében, hanem a diadalérzet, hogy most már egy újabb támpontot nyert igényeinek érvényesítésére. Ügyvédhez fordul, mire Vasile, attól tartva, hogy a perköltségek felemészítik vagyonát, átengedi vejének földjei legnagyobb részét. Ion nem nyugszik, neki mind kell... Anna közben egészen kiábrándul férjéből, aki már esküvőjükön botránnyosan mellőzte őt Florica kedvéért és rájön, hogy Ion nem őt, hanem földjét szereti. Gyengédség helyett csak durva ütlegekben van része, a sok megalázás a halálba kergeti... özvegysége nem bántja a férjet, hisz ott van még a gyermek, a birtok záloga. Elmegy, hogy kitöltse börtönbüntetését, amelyet azért kapott, mert szomszédja földjéből kiszántott néhány barázdát s utána még el is verte a kárvallottat. Visszatérve, betegen találja gyermekét, aki minden ráolvasás ellenére hamarosan meghal. Ion megrendül, fél, hogy felesége és fia elvesztésével Vasile vissza fogja követelni földjeit smegint szegényen marad. Kijárogat a határba, ahol rajongó szeretettel szemléli a fekete barázdákat és térdre borulva csókolja a rögöket... Ez a vallása finomult földimádat emeli Zola szívtelen hősei fölé, anélkül azonban, hogy elérmé Reymont bonyolultabb lelki struktúrájú alakjainak tökéletességét. Így semmi köze sincs ahhoz a magyarellenes agitációhoz, amelyet a naplopó fűzfapoéta, Titu, a képviselőségről

ábrázoló ügyvéd, Grófsor és a kicsinyes intrikákkal bíbelődő pópa, Belciug, fejtenek ki, szidva a renegátokat, akik között Rebreanu a budapesti egyetem volt román tanárát Ciocant is megcsipkedi. Az egyedüllét újult erővel sodorja vissza Floricához, aki közben felesége lett régi imádójának. George távollétében gyakran fordul meg nála. Egy éjszaka részeg fővel zörget az asszony ablakán, mire a már régebben gyanakvó férj kirohan s kapójával veri agyon...

A parasztdrámának színhelye egy szamosparti kis román falu, amelynek úgyszólván minden lakosával megismerkedünk. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Rebreanunak sikerült e művével az erdélyi román falutársadalom eposzát megalkotnia s csak sajnálni lehet, hogy szubjektív és gyakran magyarellenes szempontok belekeverésével megbontja a szigorúan tárgyilagos ábrázolás menetét. Különösen a magyar közigazgatás szerepének beállításában téved időről-időre az irányregény mellékvágányára és a szereplő magyar közigazgatási tisztviselőket rendesen gyűlöletes színben festi. Néha azonban ilyenkor is megtalálja a kivezető utat: az Erdélyből elkíváncozó Titu az ókirályságban keres elhelyezkedést, ahonnan csalódott hangon ír vissza szüleinek; egy másik jelenetében a falusi magyar közigazgatás képviselője barátságosan megengedi a románoknak az erdélyi oláh himnusz éneklését.

E történeti és falusi milieuben mozgó regények mellett egészen új típust képvisel Rebreanunak Ciuleandra (egy argesi paraszttánc) című műve, melyet sajátos jellege miatt leíró lélektani tanulmánynak nevezhetnénk. Nyomát sem találjuk annak a lépésről-lépésre haladó analitikus eljárásnak, amely Bologna hadnagy lelkiharcának minden szakaszába belevilágít, ehelyett ok és okozati összefüggés nélküli lélekrajtot kapunk, amelynek egyes mozzanatait az egymásutániságon kívül semmi sem tartja össze. Ezt a módszert a főhősnek, Puiu Faranganak átöröklésből származó bomlott idegélete teszi elfogadhatóvá, ha nem is indokoltta. Puiu öntudata alatt veleszületett bűnözési hajlam lappang és ennek áldozatául esik felesége, Madeleine. Édesapja, a volt miniszter, nem tudja elviselni annak a gondolatát, hogy a fia közönséges gyilkos s ezért a megértő rendőrprefektus segítségével szanatóriumba küldeti a beszámíthatatlanság bizonyítása végett. Puiu a magányos cellában kusza visszaemlékezések és kényszerképzetek martaiéivá lesz. Érzi, hogy másképp nem cselekedhetett volna, arra a kérdésre azonban, hogy miért ölte meg a feleségét, orvosának sehogy sem tud megfelelni. Újra meg újra átéli azokat az eseményeket, amelyeknek során megismerte Madeleinét. Édesapjával együtt nézték a várzari parasztnok tüzes ciuleandráját s ő apja buzdítására örömmel elegyedett a duhaj táncolok közé. A végzet a tizennégyéves Madalinát sodorta útjába, akit minden ellenkezése dacára alkudoztak el édesanyjától, hogy külföldi nevelőintézetekben előkelő dámát faragjanak belőle... Az öreg Faranga sűrűn ellátogat a szanatóriumba. Biztatja szerencsétlen fiát, a megfigyelő orvos jóindulatát pedig félre nem érthető módon iparkodik megnyerni. A paraszti sorból felemelkedett orvos, Ursu, megközelíthetetlen marad s így az aggódó apa elhatározza, hogy Puiut más intézetbe helyezteti át, mert az osztálygyűléssel gyanúsított orvos kezei között nem tudja biztonságban. Tervét azonban nem

hajthatja végre, mert fia végzete hamarabb beteljesedik. Puiu nem tud megszabadulni a ciuleandra emlékének lidércétől, kétségbeesetten keresi az elfelejtett melódiát. Ápolóját is faggatni kezdi s megtudja tőle, hogy Ursu ugyanabból a faluból való, ahonnan Madalina. Magától az orvostól még többet tud meg. Ursu is szerette Madalínát és diplomája megszerzése után feleségül akarta venni. A végzetes napon ő is a táncosok között volt s tehetetlen dühhel nézte szerelmének elhurcolását ... Puiu megdöbbenve áll riválisa előtt, aki azonban továbbra is csak páciensét látja benne. Feldúlt lelkiállapotban követeli az orvostól, hogy épelméjűségét igazolja, mert bűnhődni akar tettéért. Ursu csillapítani próbálja a már-már dühöngő beteget, aki reáront s fojtogatni kezdi. Amikor az öreg Faranga megjelenik, hogy fiát elvitesse, csak egy fűtőrésző bolondot talál helyette, aki végkimerülésig toporzékolva járja ciuleandrának képzelt táncát...

A föld népének mesteri ábrázolása után (Ion) Rebreanu ezúttal realiztikus tehetségének meg nem felelő ingatag talajra lépett, amit jellemző erejének szokatlan csökkenése is félreismerhetetlenül elárul. A hol románul, hol franciául sopánkodó nagynéni mellett szerény szerepkör jutott Faranganak is, aki a gyilkosság után még annyit sem kérdez a fiától, hogy miért követte el tettét. Feltéve, hogy Puiut ép idegzetűnek tartja, ez érthetetlennek tetszik, ha pedig tisztában van beszámíthatatlanságával, úgy magyarázatlanul marad az a buzgalma, amellyel az orvosi szaktevényt próbálja befolyásolni. Helyesen jegyezte meg Lovinescu, a legjobb román kritikusok egyike, hogy a regénynek csak két élethű alakja van, Puiu ápolója és Madalina édesanyja, aki leánya meggyilkolását zsarolásra próbálja felhasználni. Madeleine sorsa nagyon hasonlít Virginie sorsához. Kiragadják a falu idillikus csendjéből, hogy átültsék a város egészségtelen talajába. Az élő Madeleine-t közvetlenül nincs alkalmunk megismerni, már a regény legelején megfojtja őt a férje. A sámánatorista¹ írók kedvenc témája, az előkelő családból származó ifjú szerelme a parasztleányhoz, már nem nevezhető programmszerűnek, inkább csak alapot szolgáltat az író lélektani kísérletéhez.

Amíg a Ciuleandra a francia irodalom közelségét árulja el, addig Sadoveanu Baltagul (A balta) című regényében az orosz regények miszticizmusa és komor hangulata ömlik el. A Kárpátok moldvai lejtőin elszórt falvak népével ismerkedünk meg benne egy megrázó parasztragédia keretében. Nichifor Lipan a domai vásárra hajtja juhait, ahonnan azonban nem tér vissza. Felesége Vitoria rosszat sejt és tanácsért fordul a paphoz meg a javasasszonyhoz, akik eredménytelenül vigasztalják. A kolostori templomban buzgón fohászkodik Szent Annához, fogadalmat tesz neki s fiával télvíz idején elindul elveszett férje felkutatására. Egy kalugyer tanácsára immel-ámmal elmegy ugyan a prefektúrára, hogy férje eltűnését bejelentse, de komoly segítséget a világi hatóságoktól nem vár. Mély meggyőződéssel hiszi, hogy férje meggyilkolása esetén a bűnös nem kerülheti el vég-

¹ A samantorismus az a román irodalmi irány, amelynek középpontjában a parasztság áll s amely a század első évtizedében érte el legnagyobb virágzását.

zetét s hogy a tettes felkutatására egyedül ő hivatott. Fanatizmusa csodálatosan éles logikát fejleszt benne, az itt-ott felbukkanó nyomokból sikerül mind szűkebbre határolnia a vidéket, ahol a bűnténynek be kellett következnie. Egy véletlen folytán megtalálja Luput, férje kísérő kutyáját, az állat hóolvadás után elvezeti egy szakadékba, ahol megtalálja urának csontjait. A temetési szertartást nagy gonddal rendezi meg, csak azon akad fenn, hogy a rendőrség tisztviselői a helyszíni szemle alkalmából még csak keresztet sem vetnek, mikor a fejszecsapás nyomait vizsgálják a halott koponyáján. Mikor elérkezik a halotti tor napja, Vitoria gyanúja már határozott testet ölt. Két hirtelen meggazdagodott paraszt köré fonja a hurkot és asszonyi ravasz-sággal még feleségeiktől is sikerül megtudnia olyan dolgokat, amelyek gyanújában megerősítik. Atoron Bogza és Cupii mellé ül s azonnal a gyilkosságra tereli a beszéd fonalát. Ezután drámai gyorsasággal peregnek le a befejező jelenetek. Vitoria kíváncsiságot színelve elkéri a kínosan feszengő Bogzától a fejszét, amely férje életét kioltotta s fiának nyújtja. A jelenlévők közül legjobban a prefektus csodálkozik, mikor az asszony elmondja a gyilkosság pontosan rekonstruált lefolyását s Bogza fejére olvassa a vádat. A sok bor, amelyet Vitoria a tettesbe diktált, szintén hozzájárul ahhoz, hogy a sarokba szorított ember elveszítse hidegvérét, öklével veri széjjel az elébe állókat s egyenesen a kis Gheorghitának ront, aki azonban résen van s a dühtől tájékozódó Bogzát fejbe sújtja. Lupu eltépi láncát s vad ugatással veszi ki részét a bosszú művéből. A halálosan megsebzett Bogza töredelmes vallomást tesz, úgyszintén Cutui, akit a zsandárok vezetnek el. Vitoria befejezte küldetését, a két gonosztevőt a prefektus gondjaira bízva s fiával együtt haza indul...

A moldvai elbeszélő ötvenéves korában írta meg ezt a regényét, amely tökéletes meseszövése, Alexandri tájképeire emlékeztető leírásai és az életből merített alakjai révén méltó jubileumi ajándék annak a nagy olvasótábornak, amely Sadoveanunak lehetővé teszi, hogy gondtalanul megélhessen irodalmi munkásságából. Elég Eminescu küzdelmes életére gondolnunk, hogy számot vethessünk azzal a nagy átalakulással, amely a háború utáni Romániában az irodalmi műveltség vágyát a társadalomnak egyre szélesebb rétegeiben kezdi ébresztgetni, módot nyújtva arra, hogy lassanként megszülethessen a munkásságából megélni tudó írónak a típusa.

TREML LAJOS